

PRŮZKUM A DOKUMENTACE V SOUČASNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ STÁTNÍ PAMÁTKOVÉ PÉČE

JUDR. JIŘÍ VARHANÍK

Bez průzkumu a dokumentace památek je seriózní provádění památkové péče zcela nemyslitelné, neboť bez náležité úrovně poznání předmětu ochrany nelze přijímat kvalifikovaná opatření, která by vedla k jeho uchování v autentické podobě.

Přesto však platná úprava státní památkové péče se blíže dotýká problematiky průzkumů a dokumentace jen okrajově. Různým aspektům této problematiky již byla v minulosti v literatuře věnována pozornost.¹⁾

Je ovšem třeba konstatovat, že předpisy vyšší právní síly – mezinárodní úmluvy – se na tuto problematiku, přes její nesporný význam, rovněž podrobněji nezaměřují. Tak Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy²⁾ stanoví pouze v čl. 17 smluvním stranám závazek výměny informací o své politice konzervace včetně metod, které mají být přijaty pro průzkum, ochranu a konzervaci chráněných statků s přihlédnutím k historickému vývoji a k jakémukoli nárůstu počtu daných statků.

Z toho však nelze dovozovat, že průzkumy a dokumentace památek jsou považovány tímto významným dokumentem za nepodstatné. Okolnost, že takto závažné problematice zde není věnována bližší pozornost, zjevně vyplývá ze skutečnosti, že uvedené aktivity jsou považovány za neodmyslitelnou integrální součást ochrany památek, bez níž není výkon moderní památkové péče vůbec realizovatelný. Dokládá to mj. obsah Benátské charty, jejíž čl. 9 požaduje, aby restaurování vždy předcházely a doprovázely archeologické a historické průzkumy památek. (V této souvislosti je třeba zdůraznit, že termín „restaurování“, užitý v českém překladu tohoto dokumentu, má podstatně širší obsah než tentýž pojem podle platné právní úpravy, jak ostatně vyplývá z kontextu.) Dále čl. 16 Benátské charty stanoví, že „práce konzervační, restaurátorské a práce na archeologických vykopávkách budou vždy doprovázeny vyhotovením přesné dokumentace ve formě zpráv, analytických a kritických, ilustrovaných kresbami a fotografiemi. V nich budou zachyceny všechny fáze prací průzkumových, konsolidačních, rekonpozičních a integračních, a stejně tak i všechny prvky povahy technické a tvaroslovné zjištěné v průběhu prací. Tato dokumentace bude uložena v archivech veřejných institucí a bude k dispozici badatelům; doporučuje se její publikování.“

Vyvstává tedy otázka, jak je právně založeno provádění průzkumů a dokumentace v současné právní úpravě státní památkové péče v ČR.

Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů, sice předpokládá provádění průzkumu a dokumentace, ovšem blíže tuto problematiku neupravuje. Pojem průzkumů se objevuje v textu cit. zákona kupodivu jen dvakrát, a to v jiných souvislostech než je příprava obnovy, která představuje v praxi nečastější případ.

1) J. Varhaník, Stavebně historický průzkum v současné praxi památkové péče, Dějiny staveb 2003, s. 45–49; též, Pojem dokumentace v platných předpisech a památková péče, Svorník 4, 2006, s. 23–28; této problematiky se též dotýká novější práce J. Varhaník – S. Malý, Zákon o státní památkové péči. Komentář. Wolters Kluwer, Praha 2011.

2) Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 73/2000 Sb. Sb. m. s.

Ustanovení § 32 odst. 2 písm. c) tohoto zákona stanoví, že odborná organizace státní památkové péče plní úkoly odborně metodického, dokumentačního a informačního pracoviště pro úsek státní památkové péče a zabezpečuje průzkumy, výzkumy a dokumentaci kulturních památek, památkových rezervací a památkových zón.

Dále se problematika průzkumů objevuje poněkud překvapivě v § 27 odst. 1 písm. c) tohoto zákona, který zmocňuje celní úřady (!), aby se podílely na dokumentaci, výzkumech a průzkumech zejména movitých kulturních památek. Není známo, zda z průzkumné činnosti celních úřadů existují nějaké kvalifikované výstupy; jak lze soudit z dostupné literatury, publikované žádné nebyly.

Jen o málo frekventovanější je problematika průzkumů v prováděcím předpise (vyhláška MK ČSR č. 66/1988 Sb. ve znění pozdějších předpisů).

Nejprve se problematika průzkumů a dokonce pojem „stavebněhistorický průzkum“ objevuje v § 7 odst. 3 této vyhlášky, tou se provádí § 8 zákona o státní památkové péči, který upravuje postup při rušení prohlášení věci za kulturní památku. Kontext, v němž je – poprvé a naposled – v tomto prováděcím předpisu pojmu „stavebněhistorický průzkum“ užit, by mohl nasvědčovat zcela scestné představě, že provádění průzkumné a výzkumné činnosti a zvláště stavebněhistorického průzkumu je potřebné zejména v případech, kdy hrozí, že v důsledku zrušení prohlášení věci za kulturní památku tato věc zanikne.

Uložení nezbytných průzkumných a výzkumných prací v podmínce závazných stanovisek podle § 14 odst. 1 a 2 zákona o státní památkové péči předpokládá § 9 odst. 4 písm. d) cit. vyhlášky. Jde o klíčové ustanovení, jehož důsledná aplikace v praxi může do značné míry vyvážit nedostatečný prostor, který je jinak v platné právní úpravě problematice průzkumů věnován.³⁾

Navazující § 9 odst. 4 písm. f) cit. vyhlášky umožňuje uložení povinnosti s podmínkou uvedeného závazného stanoviska, spočívající v předání materiálů a podkladů zpracovaných při přípravě a provádění obnovy a zahrnuje též průzkumné a výzkumné práce. Není ovšem pochyb, že je třeba, aby elaboráty obsahující výsledky průzkumných a výzkumných prací pořízených v rámci přípravy obnovy byly předány odborné organizaci státní památkové péče a zprostředkovaně též orgánu státní památkové péče co nejdříve, aby mohl jejich obsah zohlednit při vydávání následujícího závazného stanoviska ve smyslu § 14 odst. 7 cit. zákona. V praxi stále ještě dochází k situacím, že zpracování stavebněhistorického průzkumu je orgánem státní památkové péče podmínkou závazného stanoviska řádně uloženo, avšak pak již o obsah elaborátu neprojeví zájem jak sám orgán státní památkové péče, tak příslušní pracovníci odborné organizace státní památkové péče, a v něm obsažených podkladů nevyužije ani projektant.

Restaurátorské průzkumy, přes jejich nepominutelný význam, v platné právní úpravě upraveny nejsou blíže vůbec; z díkce § 14 a cit. zákona lze jednoznačně dovodit, že nejsou považovány za součást restaurování.⁴⁾

Odlišná je též problematika archeologických výzkumů, upravená v části třetí zákona o státní památkové péči.⁵⁾

Co se týče pojmu „dokumentace“, je v platné právní úpravě státní památkové péče frekventovanější. Závažný nedostatek spočívá zejména v tom, že platná právní úprava státní památkové péče neobsahuje definici tohoto pojmu, resp. pojmu „vědecká dokumentace“, ani neodkazuje na jinou právní normu, z níž by bylo možné dovodit jeho obsah.⁶⁾

Problematika obsahu pojmu dokumentace je oproti obsahu pojmu „průzkum“ složitější, neboť tento pojem se v obou předpisech vyskytuje na několika místech, přičemž jeho význam není vždy identický.

Zatímco v některých případech jde zjevně o dokumentaci stavu kulturní památky (resp. věci, která má být za kulturní památku prohlášena ve smyslu § 3 odst. 5 zákona o státní památkové péči), tedy informací, které umožňují její identifikaci, ale zároveň postižení její vypovídací hodnoty jako hmotného historického pramene, v jiných případech jde o doku -

3) K tomu srov. zejména J. Varhaník, o. c. v pozn. 1, J. Varhaník – S. Malý, o. c. v pozn. 1, s. 84–86.

4) K tomu srov. J. Varhaník, o. c. v pozn. 1. Představa, že „restaurátorský průzkum musí provádět osoba s povolením k restaurování (tzv. restaurátorskou licenci) v příslušné specializaci (kategorii)“, jak uvádí J. Holeček – V. Gírsa a kol., *Projektování obnovy stavebních památek*. Praha 2008, s. 61, nemá oporu v platné právní úpravě.

5) J. Varhaník – S. Malý, o. c. v pozn. 1, s. 147 n.

6) K tomu srov. J. Varhaník, o. c. v pozn. 1.

mentaci obnovy, jejíž jedno vyhotovení je podle § 14 odst. 9 cit. zákona vlastníkem kulturní památky povinen odevzdat odborné organizaci státní památkové péče na její žádost.

Významné je dále zmocnění obsažené v § 14 odst. 10 cit. zákona, podle něhož podrobnosti o podmínkách pro dokumentaci obnovy a pro provádění obnovy kulturních památek stanoví obecně závazný právní předpis.

V § 9 odst. 4 písm. d) prováděcí vyhláška č. 66/1988 Sb. řadí mezi základní podmínky, které je zmocněn orgán státní památkové péče podle povahy předmětu ochrany v závazném stanovisku podle § 14 odst. 1 a 2 zákona o státní památkové péči stanovit, též zpracování dokumentace obnovy s odkazem na již zrušenou vyhl. č. 5/1987 Sb.⁷⁾

V následujícím ustanovení § 9 odst. 4 písm. f) vyhláška č. 66/1988 Sb. upravuje obsah základní podmínky závazného stanoviska, již se ukládá předání materiálů a podkladů zpracovaných při přípravě a provádění obnovy (průzkumné a výzkumné práce, přípravná a projektová dokumentace, její změny a dodatky, dokumentace skutečného provedení, podklad pro závěrečné vyhodnocení atd.).

Určité rozpaky může vzbuzovat vztah standardních průzkumů a operativního průzkumu a dokumentace, na jejichž význam je v poslední době právem kladen důraz.⁸⁾ Přestože po věcné stránce elaboráty pořízené v rámci operativního průzkumu a dokumentace bezesporu náleží mezi materiály uvedené v § 9 odst. 4 písm. f) cit. vyhlášky, platná právní úprava neřeší otázku, zda provádění operativního průzkumu a dokumentace má rovněž v rámci svých povinností v souvislosti s obnovou kulturní památky zajišťovat její vlastníka či nikoli.

Odpověď na tuto otázku lze poměrně snadno formulovat výkladem pojmu „dokumentace“.

Dokumentace obnovy v „širším“ slova smyslu zahrnuje doklady a činnosti pořízené nejen v průběhu přípravy obnovy, ale též z doby vlastní realizace prací, resp. případně i takové, k nimž došlo po ukončení vlastní realizace, zatímco dokumentace obnovy v „užším“ smyslu se omezuje na činnosti a doklady, které musí vlastník kulturní památky, resp. nemovitosti v památkové rezervaci, památkové zóně či ochranném pásmu podle § 17 zákona o státní památkové péči opatřit, aby jimi doložil žádost o závazné stanovisko, resp. závazná stanoviska podle § 14 odst. 1 a 2 tohoto zákona, a na jejich základě mohl pak žádat o stavební povolení ve smyslu § 110 stavebního zákona, či zamýšlené práce ohlásit podle § 105 cit. zákona. Podle přílohy č. 1 B odst. 1 písm. a) k vyhlášce č. 499/2006 Sb., o dokumentaci staveb, má souhrnná technická zpráva obsahovat stavebněhistorický průzkum u stavby, která je kulturní památkou, je v památkové rezervaci nebo je v památkové zóně. Ani tento podzákoný předpis ovšem nikterak nespecifikuje rozsah stavebněhistorického průzkumu. Lze tedy logicky předpokládat, že i v tomto případě půjde o standardní stavebněhistorický průzkum ve smyslu metodiky, vydané Národním památkovým ústavem jako odbornou organizací státní památkové péče v souladu s jejím posláním, zakotveným v § 32 zákona o státní památkové péči.⁹⁾

Jak vyplývá z § 9 odst. 4 písm. vyhlášky 66/1988 Sb., průzkumné práce se ukládají podmínkou závazného stanoviska podle § 14 odst. 3 zákona o státní památkové péči žadateli.

Z hlediska pořizování potřebných průzkumových prací je tedy logické, že tyto práce zajistí žadatel a výsledné elaboráty předloží orgánu státní památkové péče, který je posoudí a v nich obsažené poznatky využije při stanovení podmínek ke zpracování projektové dokumentace. K eventualitě, že závazným stanoviskem požadované průzkumy již dříve provedla odborná organizace státní památkové péče, by teoreticky nemělo dojít, neboť ta by měla takovou okolnost zohlednit ve svém písemném vyjádření podle § 14 odst. 6 zákona o státní památkové péči, které si za účelem vydání závazného stanoviska orgán státní památkové péče obligatorně vyžádá. Je zřejmé, že pokud těmito materiály státní památková péče disponuje, nepřichází v úvahu, aby je správní orgán požadoval po žadateli, což ostatně explicitně nepřipouští § 6 správního řádu. V takových případech bude mnohdy potřeb-

7) Obsahu tohoto staršího podzákoného předpisu, který má doposud určitý vliv na současnou praxi, věnují z tohoto hlediska pozornost J. Varhaník – S. Malý, o. c. v pozn. 1, s. 94–95.

8) V. Razím a kol., Operativní průzkum a dokumentace historických staveb. Praha 2005.

9) P. Macek, Standardní nedestruktivní stavebně historický průzkum. Praha 2001, 2. vyd. Není tedy důvod dovozovat, že v případech staveb v památkové rezervaci v památkové zóně, které nejsou kulturní památkou, by se měl uplatňovat pouze orientační stavebněhistorický průzkum, jak uvádí J. Holeček – V. Gírsa a kol., o. c. v pozn. 4, s. 41.

ná aktualizace starších průzkumů, jejichž zpracovatelé si v dobovém kontextu některé otázky, dnes pocíťované jako naléhavé, vzhledem k tehdejší úrovni poznání vůbec nekladli.

V úvahu přichází však též možnost, že rozsah zamýšlených prací je takového druhu, že za jeho účelem pořizovat standardní stavebněhistorický průzkum na náklady stavebníka není po věcné stránce nezbytné, a tudíž není na místě vyžadovat, aby stavebník vynakládal prostředky na jeho zpracování, zvláště týkají-li se zamýšlené práce pouze dílčí části předmětné stavby.

V takovém případě orgán státní památkové péče stanoví v podmínce závazného stanoviska potřebný rozsah průzkumových prací ve smyslu § 9 odst. 4 písm. d) vyhlášky č. 66/1988 Sb., který může odpovídat operativnímu průzkumu a dokumentaci. Zásadní rozdíl tkví v tom, že ovšem stavebníkovi nelze ukládat provádění průzkumových prací a dokumentace v rámci realizace, pokud by jejich pořízení nebylo předpokladem pro vyžádání dalšího závazného stanoviska, týkajícího se např. další etapy prací.¹⁰⁾

Aktivita ve formě operativního průzkumu a dokumentace, probíhající po zahájení prací, by tedy měly být zajišťovány především odbornou organizací státní památkové péče, k níž je příslušná na základě § 32 odst. 2 písm. c) zákona o státní památkové péči, jak bylo výše uvedeno. Analogicky k výše zmíněnému ust. § 27 odst. 1 písm. c) cit. zákona samozřejmě není vyloučeno, aby tyto operativní činnosti též provedl orgán státní památkové péče. Vlastník nemovitosti je povinen provedení těchto prací strpět na základě § 19 odst. 1 tohoto zákona, a není tedy zapotřebí, aby tato povinnost byla explicitně ukládána podmínkou závazného stanoviska.

Z této stručné rekapitulace lze tedy dovodit, že možnost uložení stavebněhistorického průzkumu jako nezbytného předpokladu obnovy v rámci postupu orgánu státní památkové péče se v podstatě nezměnila. Pro úplnost je třeba zmínit ještě problematiku hloubkového stavebněhistorického průzkumu, který se neobejde bez sondáže do hmoty historické stavby. Jde-li o běžný případ přípravy obnovy kulturní památky, či práce na stavbě, která není kulturní památkou, ale leží v památkové rezervaci, památkové zóně nebo v ochranném pásmu vymezeném ve smyslu § 17 zákona o státní památkové péči, nebyla-li povinnost vyžádat si závazné stanovisko podle tohoto zákona či na jeho základě vyloučena, může rozsah sondáže při provádění hloubkového stavebněhistorického průzkumu stanovit orgán státní památkové péče podmínkou závazného stanoviska.

Odlišná situace nastává, pokud se provádění hloubkového stavebněhistorického průzkumu neváže na předchozí vyžádání závazného stanoviska podle § 14 odst. 1 a 2 zákona o státní památkové péči, tedy nejsou-li v návaznosti na provádění průzkumných prací zamýšleny práce podle uvedených ustanovení.

V takovém případě je třeba vycházet z právní úpravy obsažené v § 9 zákona o státní památkové péči, který stanoví povinnosti vlastníka a dalších osob v souvislosti s ochranou a užíváním kulturních památek. Povinnost chránit kulturní památku před ohrožením, poškozením a znehodnocením, stejně jako povinnost počínat si tak, aby nebyly způsobeny nepříznivé změny stavu kulturních památek, by se mohla ocitnout v určité kolizi právě s prováděním sond do hmotné podstaty stavby, která je kulturní památkou. Protože platná právní úprava zákon o státní památkové péči nezmocňuje k vydávání rozhodnutí k samotnému provádění průzkumu bez vazby na přípravu obnovy kulturní památky, přichází v úvahu pouze eventualita, že v případě sondáže, jejíž rozsah či způsob provádění by představoval určitou újmu na kulturní památce, orgán státní památkové péče takovou činnost zakáže podle § 11 odst. 2 zákona o státní památkové péči, nebo stanoví podmínky pro její další výkon.

Za situace, kdy nároky na podrobnost zpracování konkrétních stavebněhistorických průzkumů v důsledku možnosti využití metod dalších disciplín soustavně rostou, nedávno překvapil odbornou veřejnost návrh České komory architektů, prezentovaný v rámci vyžádaných námětů od vybraných respondentů k připravovanému věcnému záměru nového památkového zákona na webové stránce ministerstva kultury.¹¹⁾ V tomto materiálu je obsažen

10) Specifickou situaci představuje postup v případě nepředvídaných nálezů podle § 176 stavebního zákona – srov. J. Varhaník – S. Malý, o. c. v pozn. 1, s. 422–429.

11) <http://www.mkcr.cz/cz/kulturni-dedictvi/pamatkovy-fond/legislativa/vecny-zamer-noveho-pamatkoveho-zakona-126465/>

bezprecedentní požadavek, aby provádění stavebněhistorických průzkumů bylo autorizovaným oborem výhradně u České komory architektů. Uvedený návrh vůbec nebere v úvahu současnou podobu a odbornou základnu specializované disciplíny, jejímž základním úkolem je kvalifikované zjišťování, dokumentace a interpretace poznatků o historických stavbách. Interdisciplinární model zpracování stavebněhistorických průzkumů, který se vyprofiloval v rámci speciálního ateliéru někdejšího Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů stavebně historického průzkumu pod vedením JUDr. et PhDr. Dobroslava Líbala, se stal uznávanou a obecně uplatňovanou metodou kvalifikovaného poznávání historických staveb, která byla oceňována i v zahraničí. Těto vysoké kvalitativní úrovně se podařilo dosáhnout právě díky interdisciplinárnímu přístupu, při němž se okruh zpracovatelů neomezoval jen na architekty, ale zásadním způsobem se v něm angažovali specialisté dalších profesí – historici, archiváři, historici umění, etnografové apod. Celkový kontext materiálu vzbuzuje dojem, že České komoře architektů spíše než o dosažení kvalitativně vyšší úrovně prováděných stavebněhistorických průzkumů a důraznější uplatňování jejich prostřednictvím zjištěných skutečností v projekční praxi jde o radikální posílení svého vlivu v tomto oboru. Tomu ostatně nasvědčuje v témže materiálu proklamovaný cíl odborné způsobilosti pracovníků památkové péče a jejich samosprávy, poněkud neskromně navrhovaný jako „nejlépe nový obor autorizace u České komory architektů“, přičemž je opět ignorován interdisciplinární záběr současné památkové péče.

Pokud je odborné veřejnosti známo, Česká komora architektů doposud ve vztahu k problematice stavebněhistorického průzkumu naproti tomu neučinila prakticky nic, avšak domáhá se – zjevně z účelových důvodů – hegemonního postavení v tomto oboru. V podnětu prezentovaná představa České komory architektů, že „architektura jako obor se svými profesními autorizacemi, které se vážou k památkám, je zodpovědná vzděláním i výkonem profese kvalifikovaná, způsobilá a ke státní správě zodpovědná pro standardní výkon provádění SHP“, zjevně nebere v úvahu dosavadní vývoj tohoto oboru u nás za posledních více než pět desetiletí a pokus o její uvedení do současné praxe by znamenal zcela nesmyslný návrat k dávno již překonanému stavu.¹²⁾

Vznikla-li potřeba stavebněhistorického průzkumu v minulosti jako nezbytný předpoklad kvalifikované projekční práce a nejvýznamnější, prakticky monopolní pracoviště tohoto oboru u nás úspěšně působilo po řadu desetiletí příznačně právě v rámci projekční organizace, je v současné době stále s větší naléhavostí zřejmé, že zevrubná multidisciplinární analýza a kvalifikovaná interpretace poznatků o historických stavbách by se neměla omezovat pouze na příležitosti zamýšlených stavebních prací, ale měla by být prováděna plošně v rámci odborného zpracování těchto mimořádně cenných hmotných historických pramenů, jejichž vypovídací hodnota postupem času klesá. Tento pokles vypovídací hodnoty se zdaleka neomezuje pouze na památky torzální architektury, i když právě na jejich příkladech bývá nejvíce nápadný. Jsou jím postiženy dokonce i takové historické stavby, jejichž využití a způsob údržby jsou hodnoceny z hlediska památkové péče jako optimální, neboť i za takto ideálních podmínek dochází časem k určité degradaci některých stavebních prvků a sebepečlivěji připravená a provedená údržba prakticky vždy představuje určitý úbytek dochované hmotné podstaty památky.

Povrchní pohled na tuto problematiku by mohl vést k představě, že současná situace tohoto oboru nevyžaduje žádné radikální řešení – vychází několik specializovaných periodik, v nichž jsou publikovány mnohdy pozoruhodné výsledky průzkumů historických staveb na skutečně vysoké vědecké úrovni, ať již tyto příspěvky vycházejí z elaborátů provedených stavebněhistorických průzkumů, či nikoli. V tomto smyslu by srovnání se stavem, který v této oblasti panoval před dvěma desítkami let, mohlo navozovat pocit spokojenosti a zadostiučinění z určité emancipace oboru.

Skutečnost je však bohužel odlišná. Penzum poznatků z realizovaných průzkumů památkového fondu totiž představuje příslovečnou viditelnou špičku ledovce, zatímco mnohonásobně větší množství historických staveb zůstává dokonce bez podrobnější dokumentace.

12) V této souvislosti J. Holeček – V. Gísa a kol., o. c. v pozn. 4, formulují doporučení, že není vhodné, aby stavebněhistorický průzkum prováděl architekt, projektující obnovu, který je již determinován uvažovaným projektovým řešením, a jím prováděný průzkum by pravděpodobně postrádal potřebnou míru objektivitu.

S největší názorností to lze demonstrovat na stavu poznání a dokumentace románské architektury v českých zemích, která jako nejstarší vrstva dochované stavební kultury by se z tohoto hlediska měla těšit zvýšené pozornosti.¹³⁾

Je mimo vší pochybnost, že takovýto úkol nemůže být v silách jednotlivců; proto se jeví jako naléhavý úkol zřízení specializovaného pracoviště, které by mohlo tuto činnost v potřebném rozsahu trvale zajišťovat nikoli pouze výběrovým způsobem, jehož financování je odkázáno na grantový systém s jeho známými nedostatky v souvislosti se zajištěním kontinuity u dlouhodobých projektů.

13) Její katalog byl zpracován před více než 40 lety pro Čechy (A. Merhautová, *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971), zatímco pro Moravu a Slezsko absentuje dodnes. Zarážející je v tomto smyslu srovnání např. se situací v sousedním Polsku, kde se katalog románské architektury dočkal od roku 1963 již osmého vydání. Z. Świechowski, *Katalog architektury romańskiej w Polsce*. Warszawa 2009.